

Грітченко Т.Я.

викладач кафедри методики початкового навчання,

Уманський державний педагогічний

університет імені Павла Тичини

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-МОВНОГО СТИЛЮ СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Стаття присвячена висвітленню педагогічних умов формування професійно-мовного стилю спілкування майбутнього вчителя початкової школи в сучасних умовах розвитку гуманітарної освіти в Україні

The article is devoted to enlightening of pedagogical conditions of professional-speech style's formation of dialogue of the future elementary school's teacher in modern conditions of arts education development in Ukraine

Система вищої освіти є однією з основних форм соціалізації особистості, вона забезпечує «фундаментальну наукову, загальнокультурну, практичну підготовку фахівців, які визначають темпи і рівень науково-технічного та соціального процесу, сприяють утвердженню гуманістичних ідеалів, норм співжиття, формування інтелектуального потенціалу нації, як найвищої цінності суспільства» [1, 16].

Перебудова вищої школи передбачає виведення вищої освіти на світовий рівень, а тому торкається багатьох проблем, серед яких чільне місце належить проблемі формування висококваліфікованих педагогічних кадрів, які б майстерно володіли професійно-мовним стилем спілкування.

Стан гуманітарної освіти в нашій країні, перспективи його оновлення роблять нагальною задачу підвищення і розвитку мовної культури нашого суспільства. Останнім часом все частіше говорять про те, що криза суспільства, його мовної культури, багато в чому обумовлена тим, що освіта перестає бути частиною культури, яка поза сумнівом, повинна бути внутрішньою, опосередкованою формою будь-якого акту професійної

діяльності педагога. І не лише бездоганне знання свого предмета, не лише педагогічна майстерність, досконалість методичних прийомів, а й словесно-естетичний рівень подання знань формує юну особистість. У зв'язку з цим неймовірно зростає значення мовного етикету педагога, актуальною проблемою стає підготовка вчителя, що вміє користуватися всіма засобами рідної мови, володіє професійно-мовним стилем спілкування. У наш час говорять не лише про мовний етикет, а й про мовний стиль спілкування учителя. Його визначальними рисами є відповідність сучасним мовним нормам, бездоганне володіння позамовними засобами (мімікою, жестом, правилами чергування мовленнєвого потоку, темпом мовлення), секретами виразного читання.

Професійне володіння мовою важливо для вчителів всіх ступенів, але для вчителя початкової школи це вміння набуває особливої значущості. Саме в молодшому шкільному віці визначаються ідеали, погляди і позиції, виробляється світогляд, засвоюються норми поведінки в контексті конкретної національної культури. Таким чином, від професійно-мовного стилю спілкування вчителя багато в чому залежить ефективність навчально-виховного процесу. Тому не випадково, останнім часом, підвищився інтерес психологів, педагогів, лінгвістів до цієї особливої сфери педагогічної діяльності.

Важливість умінь організувати взаємодію з дітьми, спілкуватися з ними в урочний і позаурочний час, управляти їх відносинами підтверджена дослідженнями А.А. Леонтьєва, В.С. Грехнєва, Б.Ф. Ломова та ін.

Концептуальні основи розробки проблеми спілкування пов'язані з філософськими працями Б.Г. Ананьєва, Н.А. Бердяєва, Л.П. Буєвої, М.С. Кагана та ін.

Фундаментальне значення для розуміння категорії спілкування мають психолого-педагогічні дослідження А.А. Бодальова, Л.С. Виготського, І.А. Зимової, А.А. Леонтьєва та ін.

Лінгвістичний аспект проблеми спілкування освітлений в роботах Н.Д. Бабич, Л.А. Введенської, Б.Н. Головіна, В.Ф. Жовтобрюх, І.А. Зязюна, А.П. Ковалю, О.Г. Муромцевої, І.О. Шведова.

Питання, присвячені комунікативній підготовці студентів, розглянуті в дослідженнях В.Г. Пасинок, А.Ф. Курінної, В.В. Садової, К.Л. Бурди, О.С. Макарова.

Окремі особливості педагогічного спілкування широко розглядалися філософами, психологами, педагогами, лінгвістами. Разом з тим, у вищезгаданих роботах дослідники не ставили перед собою мету вивчити процес формування професійно-мовного стилю спілкування майбутнього вчителя початкової школи. Слід зазначити, що в педагогічній і методичній літературі не розкриті зміст, структура поняття «професійно-мовний стиль спілкування», не розроблена цілісна система форм і методів підготовки в умовах педагогічного вузу, при якій процес формування буде більш ефективним.

Спостереження і аналіз професійної діяльності вчителів і студентів під час проходження педагогічної практики, власний досвід роботи у вузі і в початковій школі показують, що недостатньо систематизована робота з формування професійно-мовного стилю спілкування призводить до того, що у більшості вчителів спостерігаються серйозні труднощі в комунікативній діяльності. В зв'язку з цим є підстава констатувати наявність суперечності між потребами шкільної практики у фахівцях, що володіють професійно-мовним стилем спілкування, і рівнем підготовки вчителів до спілкування з учнями молодших класів.

Мета статті полягає у дослідженні педагогічних умов формування професійно-мовного стилю спілкування майбутнього вчителя початкової школи в процесі вузівської підготовки.

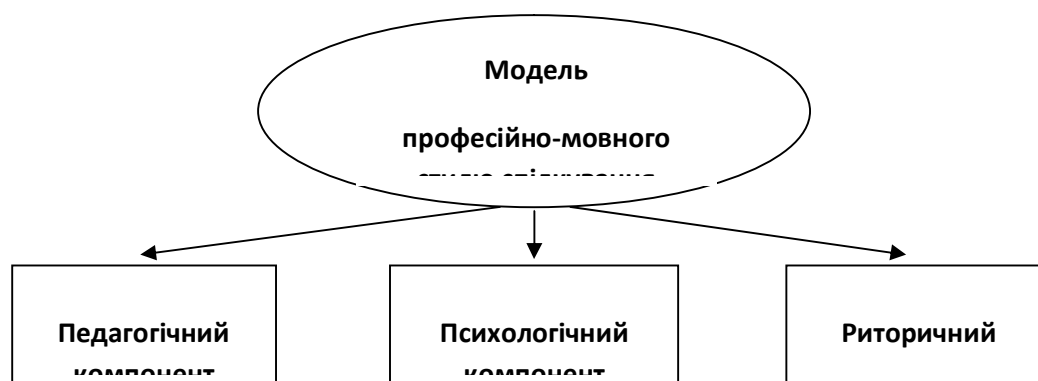
Перед нами стояли наступні завдання: розкрити суть, зміст і структуру професійно-мовного стилю спілкування, визначити поняття «Професійно-мовний стиль спілкування»; розробити модель професійно-мовного стилю спілкування майбутнього вчителя початкових класів; виявити критерії, що визначають рівень сформованості професійно-мовного стилю спілкування вчителя початкової школи; теоретично обґрунтувати і експериментально перевірити сукупність педагогічних умов формування професійно-мовного стилю спілкування у майбутніх вчителів початкових класів.

Педагогічна культура вчителя є системним утворенням. Її головними структурними компонентами є: педагогічні цінності, творчі способи педагогічної діяльності, досвід створення учителем зразків педагогічної практики з позицій гуманізму. Так, учителям з високим рівнем педагогічної культури властиві теоретичне обґрунтування власної педагогічної позиції, системність педагогічної діяльності, творчість, гнучкість і варіативність у прийнятті рішень. Такий педагог має індивідуальний професійний стиль. Він не тільки зберігає і відтворює духовні цінності освіти і виховання, а й сам створює їх у вигляді нових технологій, методик, дидактичних і виховних

систем. І навпаки, в учителя з низьким рівнем професійної культури виявляється невпевненість, нестійкість власної педагогічної позиції, безсистемність, непослідовність, невміння вирішувати педагогічні проблеми. Педагогічна культура у реальному педагогічному процесі виявляється в єдності із загальнокультурними і моральними проявами особистості педагога.

Не менш важливою характеристикою діяльності вчителя, на нашу думку, є його мовна культура. Мова – найважливіший засіб спілкування вчителя з учнями, головний інструмент педагогічної праці. Вона є засобом безпосереднього впливу на свідомість і поведінку учнів. Важливі показники мовної культури педагога – змістовність, логічність, точність, ясність, стислість, простота, емоційна виразність, яскравість, образність, барвистість мовлення, правильна літературна вимова, вільне, невимушене оперування словом, фонетична виразність, інтонаційна різноманітність, чітка дикція, правильне використання логічних наголосів та психологічних пауз; взаємовідповідність між змістом і тоном, між словами, жестами та мімікою. Важливими у мовленні педагога є постановка голосу, його тон. З учнями треба розмовляти так, щоб вони відчували в мові педагога його волю, душу і культуру. Вчитель не має права зашкодити психіці дитини ні поглядом, ні жестом, ні мімікою, ні словом. В.О. Сухомлинський вважає, що учителю, перш ніж робити дисциплінарне зауваження учневі, треба лагідно доторкнутися до його плеча чи покласти руку на голову, заглянувши в очі [3, 508].

Виходячи із вищесказаного, на нашу думку, професійно-мовний стиль спілкування вчителя – це сукупність властивостей особистості, що успішно впливає на учнів і дозволяє найефективніше організувати процес навчання і виховання та регулювати мовну діяльність в процесі розв’язання педагогічних завдань. З метою вивчення процесу формування професійно-мовного стилю спілкування ми розробили його структуру і представили її у вигляді моделі (див. мал. 1).

За створеною нами моделлю професійно-мовний стиль спілкування складається з трьох компонентів: педагогічного, психологічного, риторичного.

В нашій статті ми хочемо зупинитись на розгляді лише педагогічного компоненту формування професійно-мовного стилю майбутнього вчителя початкової школи.

Вивчивши праці вчених у галузі досліджуваної проблеми, ми розробили критерії сформованості професійно-мовного стилю спілкування у студентів педагогічних вузів. Серед критеріїв сформованості педагогічного компоненту ми виділили такі найбільш значущі якості, знання і уміння, як:

- прагнення визначати професійно значущі цілі в умовах діалогу і полілогу з молодшими школярами, готовність допомогти в аналізі позитивних і негативних чинників комунікативної поведінки учнів початкової школи, гнучкість у спілкуванні з молодшими школярами, педагогічна спостережливість;

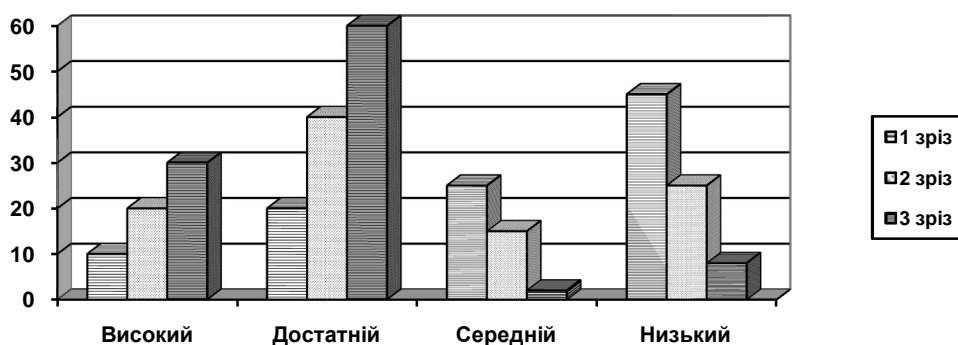
- знання особливостей професійно-направленої мови вчителя початкових класів, основ організації педагогічного спілкування з учнями початкових класів, змісту навчальних дисциплін і методик їх викладання в початкових класах, методів і форм самовиховання, самовдосконалення, саморозвитку у сфері культури педагогічного спілкування;

- уміння спілкуватися з дітьми в спільній навчально-пізнавальній діяльності, впливати на молодших школярів у процесі спілкування, враховувати в мовній діяльності правила і принципи педагогіки, використовувати теоретичні і практичні форми та методи педагогічного спілкування. Слід зазначити, що формування даного компоненту грає значну роль у сфері спілкування педагога. Уміння краще організувати взаємодію з учнями, використовувати можливості педагогічного спілкування, уміння змістовно наповнювати і індивідуалізувати цей процес дозволяє педагогам-майстрам добиватися високих досягнень у реалізації систем виховання і навчання [2, 250]. В ході констатуючого експерименту ми розробили відповідні критерії визначення рівнів сформованості педагогічного компоненту професійно-мовного стилю спілкування майбутнього вчителя початкової школи. Ми виділили високий, достатній, середній і низький рівні, спираючись на виявлені якості, знання і уміння. Результати констатуючого експерименту (діаграма 1, зріз 1), а також аналіз наукової літератури

дозволили нам судити про те, що майбутні вчителі початкової школи мають низький рівень сформованості педагогічного компоненту професійно-мовного стилю спілкування.

Діаграма 1.

Рівні сформованості педагогічного компоненту

При традиційній системі професійної підготовки ряд питань, пов'язаних із формуванням професійно-мовного стилю спілкування майбутнього вчителя початкової школи, залишається без уваги. У результаті склались умови для відбору, розкриття і обґрунтування змісту і форм вказаної підготовки і на цій основі визначались вимоги до підготовки вчителя в педагогічному університеті. Тому нами була розроблена цілісна система роботи по формуванню педагогічного компоненту професійно-мовного стилю спілкування в педагогічному вузі.

Формування професійно-мовного стилю спілкування майбутнього вчителя початкової школи проходитиме якісніше при дотриманні наступних умов:

- спрямованість змісту навчальних дисциплін психолого-педагогічного і філологічного циклів на формування професійно-мовного стилю спілкування майбутнього вчителя початкової школи;
- використання різних форм і методів навчання, що формують систему знань про педагогічне спілкування, комунікативну діяльність, володіння позамовними засобами (мімікою, жестом, правилами чергування мовленнєвого потоку, темпом мовлення), секретами виразного читання в процесі професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи;
- націленість змісту педагогічної практики на формування професійно-мовного стилю спілкування.

В процесі експерименту перевірявся рівень і зміст теоретичної підготовки студентів, відпрацьовувалися форми практичної підготовки, уточнювався зміст педагогічних практик у школі. Попередні результати обговорювалися на спеціальних нарадах учасників експериментальної роботи. Все це дало можливість управляти ходом дослідження, одержувати об'єктивні результати, які піддавалися ретельній обробці за допомогою методів математичної статистики, кількісного і якісного аналізу, узагальнювалися і на цій основі розроблялися відповідні рекомендації. Ефективність розробленої дидактичної системи підтверджується даними формуючого експерименту, які представлені на діаграмі 1 (зрізи 2, 3).

Таким чином, результати дослідження підтвердили достовірність висунутих припущень про залежність рівня сформованості педагогічного компоненту професійно-мовної культури майбутніх вчителів початкових класів від особливостей організації навчального процесу в педагогічному вузі.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів поставленої проблеми. До подальших напрямків наукових пошуків можна віднести визначення шляхів формування психологічного та риторичного компонентів професійно-мовного стилю спілкування вчителя початкової школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття). – К.: 1994.
2. Зязюн І.А., Сагач Г.М. Краса педагогічної дії. – К.: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997.
3. Сухомлинський В.О. Народження громадянина // Вибрані твори. В 5-ти. – Т. 3. – К.: Рад. шк., 1976.